

UDK: 821.163.42.09"19"
355.45(497.5)"199":82.01

Izvorni znanstveni članak
Primljen: 5. 2. 2010.

Prihvaćen za tisak: 23. 6. 2010.

IVAN BOŠKOVIC
Filozofski fakultet u Splitu
Radovanova 12, HR – 21000 Split
boskovic@ffst.hr

DOKUMENTARISTIČKA FIKCIJA ZAGREBAČKE TRILOGIJE MARIJA BAZINE

Kao književno ogledalo društvene zbilje, trilogija *Hrvatske magle* Marija Bazine nudi se kao bogata freska događanja posljednjih pedesetak hrvatskih godina, kao izdašna panoramska slika hrvatske stvarnosti navedenog vremena, kao dijagnoza njegovih bolesti i opterećenja, inventura pojedinačnih i kolektivnih nadanja, razočarenja i poraza. Pisana iz pozicije slabog subjekta, intelektualca – gubitnika i u osobnom i u političkom životu – podastire sliku hrvatske stvarnosti u kojoj su rezignacija i razočarenje najdublje stanje svijesti, a magle – i one povijesne i one stvarne – iskustvo koje njezino postojanje usmjerava k potiranju svih oblika nacionalnog i kulturnog identiteta.

KLJUČNE RIJEČI: *Titova šafeta, hrvatsko proljeće, Domovinski rat, hrvatske magle, dokumentaristička fikcija.*

Oblikujući životne sadržaje na svoj specifičan način, književnost je uvijek i svojevrsno ogledalo društvene zbilje (Žmegač 1976; Žmegač 2004); premda je ne oponaša nego stvara, za nju ne vrijede zakoni vanjske provjerljivosti, nego zakoni fikcije i umjetnosti (Solar 1980; Solar 1970), pa je zato i nije moguće isključiti iz proučavanja književnosti (Peleš 1977). Koristeći se, naime, opisima vanjskoga svijeta, ljudi, događaja i povijesnih zbivanja, književnost često ne ostavlja dvojbe da je navedene sadržaje moguće provjeriti. Štoviše, neki su u književnom djelu oblikovani i posredovani na takav način da se "ključ prepoznavanja"/identificiranja često nudi kao jedini relevantni "ključ čitanja". Pri tome, naravno, treba imati u vidu da književno djelo nije novinski izvještaj kojemu je funkcija obavješćivanje o nečemu što se dogodilo; ona nije ni puka preslika događaja i ljudi koji u njemu sudjeluju, nego "nova zbilja" svojim sredstvima oblikovana na svoj način. To, dakako, ne znači da ta "nova stvarnost" ne zadržava vezu i sličnost sa zbiljskim ljudima, stvarima i događajima. Dapače, "uzeti" iz zbilje i "oblikovani" u književnosti, navedeni sadržaji u književnom su djelu zalog njegove kompleksnosti i slojevitosti, a istovremeno i temelj njegova razumijevanja. Zapravo, doživljaj zbilje s njezinim sadržajima uvijek je pozadina na kojoj se književna umjetnost ostvaruje, a bez čijeg razumijevanja nema ni pravog shvaćanja onoga po čemu je književnost umjetnost.¹

¹ Prema: Solar, 1980; Solar, 1971; Solar, 1985; Solar, 1979; Solar, 1989; Škreb i Stamać, 1986; Nemeč, 1988; Biti, 1981.

U našem radu nastojat ćemo istražiti sadržaje društvene zbilje koju Bazinina "zagrebačka trilogija" preko postupaka *autentizacije* ("pogled iznutra"), *eksplicitnosti* (*izravne aluzivnosti*), *provjerljivosti* i *imenovanja* "dokumentira"; izdašnija no što je njezina recepcija, trilogija (*Član*, 1997; *Pozlaćeni kavez*, 2003; *Hrvatske magle*, 2008.), tematizira i dokumentira autorski doživljaj i iskustvo posljednjih pedesetak godina (zagrebačkoga) hrvatskoga dvadesetoga stoljeća, s mitologemima i ideologemima koji su ih bitno determinirali, uspostavljajući dodirnice s autorima djelima.

1. Prvi dio Bazinine trilogije nosi naslov *Član*; podnaslovljen *Pod zlatnim plahtama revolucije koja teče*, neskriveno sugerira društveni i vremenski okvir u kojem živi njegov junak. S primjetnim, istina ironijskim aluzijama na najbolji od "svih društvenih sistema", kako su mu tepali ideolozi i politički arhitekti, a danas glasnogovornici demokracije i ljudskih prava, Bazinin šezdesetogodišnji profesor, intelektualac s ugledom u kulturnim krugovima, rastavljen i na raskrsnici životnih putova, razmišlja nad svojim životom, sabire željeno i ostvareno, posredno odgovarajući na aktualna pitanja društvene prakse. Iz njih, bez potrebnih narativnih opterećenja, na vidjelo izlazi kako je riječ o vremenu ("hrvatskog demo-realizma" (Perišić, 1998) u kojemu je ideologija sila koja pokreće svijet, njegova mjera, uvjet i razlog, a čovjek njegova – žrtva! Vremenski, riječ je o hrvatskim šezdesetima, što pripovjedač u prvom licu uokviruje nizom karakterističnih i amblematskih slika i "provjerljivosti" (detalja) u kojima progovara "partijska ludost usijanih marksističkih glava" koji su "produžavali svoje davno vrijeme partizanije kao vrijeme antifašizma, a sebe vidjeli kao odabranike sudbine i borce za nekakvu novu istinu i pravdu, koji su jednom, za svagda, riješili "nepodnošljivu lakoću postojanja" u budućem "carstvu slobode oslobođena čovjeka" (*Član*, 1997: 240). S politikom kao dominantnim iskustvom i (*crvenom*) filozofijom, reljefnost i uvjerljivost romana pripovjedač oprostoriuje i govorom (*autentičnih*) *novinskih naslova* ("15. god. oslobođenja Zagreba; V. Holjevac i Marijan Cvetković; Dušica Žegarac na filmu; Zavjera u Gvineji; Nagrade 'Vladimir Nazor'; Fićo dobiva konkurenciju; Aleksandar Ranković, generalni sekretar SSRNJ; Brandt pobijedio Adenauera" (339)), *oglasa* ("OGLAS: 'Slav. partizan', Sl. Brod, nudi kvalitetne industrijske šivaće strojeve 'Lucznik', snabdjevene elektromotorom i sposobne za šivanje teže i lakše konfekcije" (61)), *opisa i evokacija događaja te komentara* ("Riječ je o studentskim nemirima koji su započeli u Beogradu, odmah se proširili na Zagreb, manje na Ljubljanu, dok su u drugim gradovima bili zatomljeni čvrstom rukom partije i njenih čelnih ljudi. (...) Ugušeni su lažnim Titovim obećanjima da će ispuniti neke od studentskih zahtjeva, a nakon toga primjenom najgrubljih policijskih metoda. (...) pa je njih stotinjak krenulo spontano iz Savske ceste (od današnjeg tehničkog muzeja) ravno do Frankopanske, odakle su zacijelo mislili izbiti na tadašnji Trg Republike" (238. i dalje), *izravnosti i neprikrivenih aluzija* na rock ("duhovni izazov masa") i "djecu cvijeća", ali i Titovu štafetu, kao zaštitni ideološki znak ("Sva je Juga bila iskrižana štafetama, trčalo se po seoskim putovima, asfaltom, vozili su se rijekama, morem, ulazila je u gradove i izlazila iz njih. Razni umjetnici (kipari, amateri, dizajneri) su se natjecali tko će izraditi ljepšu, razrađeniju štafetnu palicu, jer nije postojala samo jedna štafeta. Svako je mjesto izrađivalo svoju varijantu ili podvarijantu štafete ili štafetne palice, a novinari, pisci ili pismeniji društveni radnici (oni koji su znali pisati dugačke referate) izlivali su svoju dušu u tekst pun radosnih riječi u

čast velikog trenutka povijesne istine o rođenju našeg najvoljenijeg druga 'od svih naroda i narodnosti'" (244).

Izravniji, eksplicitniji – što bi se moglo okrstiti i "iskrenom, izravnom i dokumentarističkom naracijom" (Pecotić, 1997) – Bazinin je pripovjedač (u prvom licu) kada izrijekom (*imenuje*) navodi imena onih s kojima se, kao "nepoćudnim elementima" i "nepoželjnim strujama", obračunavalo u ime ideološkog pravovjerja i neupitnih društvenih/ideoloških istina ("Iz gradskog komiteta Saveza komunista isključen je Vlatko Pavletić, predsjednik Društva književnika Hrvatske, a za njim su isključeni iz članstva SK: Miroslav Brandt, Ivo Frangeš, Ljudevit Jonke, zatim Dalibor Brozović, Petar Šegedin, Jakša Ravlić, Slavko Mihalić, Duško Car, Vojislav Kuzmanović, Branko Hećimović, Zvonimir Komarica. Posljednju opomenu (pred isključenje) dobili su Slobodan Novak, Mladen Čaldarević, Franjo Švelec, Josip Pupačić i Miroslav Vaupotić, ukor Vjekoslav Kaleb, a opomenu Milan Mirić, Želimir Falout, Aleksandar Flaker..." (210)), kao i uporabom frazeoloških rekvizita i sugestivnih ideoloških sintagmi. Čini to Bazinin pripovjedač svjesno, s ambicijom da sliku vremena "dokumentira" govorom upravo onih sadržaja koji su i bili pamtljivi i zaštitni znak njegove slike.

Može se zaključiti kako pozadinu privatne sudbine Bazinina junaka, a možemo reći i samoga Bazine, jer se biografija pisca i njegova junaka u mnogo čemu podudaraju, uokviruju refleksi ključnih naglasaka vremena: radnih akcija i pothvata bratstva-jedinstva, plenuma i partijskih kongresa, stabilizacije, deklaracije, letećih tanjura i osvajanja svemira, ali i (formule) lokalizama, (povampirenog) nacionalizma i šovinizma. Zahvaljujući svemoći ideologije i formuli *u ime naroda* kao zaštitnom znaku – sa svojim govornicima, tumačima, (marksističkoj) filozofiji i metodama (batine i represije) te partijskoj knjizi kao najpouzdanijoj legitimaciji, Baznin (anti) junak je svjestan uzaludnosti svakog napora i otpora. Nemoćan da u ideološkoj zadatosti išta promijeni ("To nije bio moj svijet s kojim bi ikada poželio živjeti, iako su me silom prilika uvlačili u nj." (92)), on se, istina nerado, prilagođava okolnostima i ustrajava/zadovoljava se ulogom komentatora vremena, ali i izletima u prostore seksualnoga kao jedinu utjehu nakon propasti svih nadanja. Kako ističe Majetić, on je "lice bez junaštva, lice koje jako dobro razlikuje kad bi nešto djelovalo kao čista donkihotska tragikomedija, lice koje odabire političku pasivnost u očekivanju trenutka u kojem će se djelovanje pokazati plodotvornim" (Majetić, 1997). Naime, više određen ideologijom i društvenim zbivanjima nego događajima iz svoje privatnosti i života (ne računajući seksualne izlete, čiji opisi i evokacije čine znakovit sloj romana!), Bazinin ("autobiografski"²) junak pokazuje razoran utjecaj ideologije na sudbinu pojedinca i predstavlja, unatoč skromnoj vrijednosti,³ dokumentarno i "vjerodostojno iskustvo jednoga života" i jednoga (slojevitoga (Reinhofer, 1998)) vremena, hrvatskih šezdesetih, koje je nadanja pretvorilo u karikaturu. A njegove aktere u žrtve ideologije koja je sa svojim izvodima i tragičnim i tragigrotesknim posljedicama njegova najdublja dimenzija.

2. Drugi dio trilogije, *Pozlaćeni kavez* (2003.) obuhvaća vrijeme od hrvatskoga proljeća do Titove smrti. Bazinin (anti)junak živi u vremenu polagane demokratizacije

² Vlaho Bogišić, prema: Pecotić, 1997.

³ Vidi: Nemeč, 2003.

društva, primjetnog otapanja leda sa zabranjenih mjesta političke prakse, buđenja hrvatskoga proljeća kada se u medijima (ali i životu) osjeća dašak sloboda, kada počinje izlaziti *Hrvatski tjednik*, kada se događaju brojne kulturne i političke tribine, a sve je manje i straha od "udbe kao sudbe". Međutim, kratki proplamsaj slobode ubrzo se pretvorio u šutnju; skora *sječa proljećara* ("Hrvatsko proljeće završilo je u zimu te iste godine", *Pozlaćeni kavez*: 76)) Bazinina junaka suočava s novim i sve brojnijim izazovima; nastupajuće čistke i njega će pomesti na ulicu, strahom ispuniti njegove dojučerašnje prijatelje i poznanike i najaviti dugotrajni *zimski solsticij*.

U takvim okolnostima Bazinin junak, posreduje fabula, nije prošao bez ožiljaka; ostao je bez posla i sa "suženim životnim prostorom". Nakon što je pomoć potražio od samoga Krleže, nakratko ga pronalazi u prijateljevu poduzeću, odakle odlazi u *Gavrilović*, a potom u redakciju novopokrenutog lista za kulturu *UHO*, gdje mu se do kraja razotkriva sva složenost hrvatske društvene zbilje.

Za razliku od frustracija što mu ih stvara (ideologizirana) društvena zbilja, Bazinin junak sve više utjehu nalazi u krevetu; seksualne avanture postaju nadomjestak svih njegovih poraza; mijenja žene i krevete, poze i položaje, više se pokazuje i dokazuje u krevetu, nego kao intelektualac dorastao vremenu. Salečić, s pravom, navodi da je socijalizam kod Bazine postao "dobrim svodnikom za seks u svim prigodama i u tolikim količinama, da na poticaj knjige američkoga kulturalista Probynija 'Sexing the Self' možemo Bazinine romane (...) stegnuti pod naslov 'Sexing the Socialism'. Slobodno prevedeno to znači: generiranje socijalizma seksom, što pak nije drugo doli bitno subjektivni užitek omogućen socijalizmom" (Salečić, 2004). Unatoč količini seksa koju je teško sresti kod hrvatskih pisaca (može se reći da je riječ o trećini opsega romana), Bazinin *kulturnjak*, pisac i filozof nije opterećen moralnim, intelektualnim ili spisateljskim problemima; u njegovu životu sve se vrti oko politike i seksa, koji strukturira i kao "sublimacija nezadovoljstvom okolnodruštvenim stanjem"⁴ i kao svojevrsni egzil, baš kao što i redakcija strukturira kao metafora kroz koju promišlja vrijeme i događaje. Istina, da bi izbjegao izravnost i govor romana sveo na razinu (pukoga) prepoznavanja, Bazina pojedinim akterima u romanu pridaje druga imena, neke događaje "šifrira" i persiflira, spram nekih je aktera odveć kritičan, dok je prema nekima blag i pokušava iznaći opravdanje za njihovo ponašanje, konvertitstvo i postupke. U književnom smislu istovremeno priziva i H. Millera i suvremene češke filmove (i Weiwegha), a nekim dionicama relacionira i spram Balogova *Predživota* te podsjeća na "bolju budućnost" i "bolju prošlost" (Piskač, 2003) koju, kao svojevrsnu utopiju, ne uspijeva uvijek uvjerljivo književno oprostoriti. U njemu je premalo novoga što bi *poznatomel* dokumentarnome priskrbilo književnu uzbuđenost i zanimljivost; manjka ona napetost koja literaturu odvaja od (novinske) kronike vremena pa su, što je kritika i istakla, najslabije stranice upravo one "ispisane s političkim porukama" (Jindra, 2003), premda je vremenska distanca iz koje piše nudila mnoštvo razloga i za drukčiji i za dublji uvid u vrijeme, ljude i događaje koji su ga oblikovali. Tamo gdje je Bazinin pripovjedač najuvjerljiviji svakako su stranice u kojima je list/časopis ključno "prizorište" romana. Pripovjedačev "pogled iznutra" u list – "reprezenta političke moći komunističkog načina informiranja javnosti" (Maretić, 2009), otkriva neke

⁴ Ivan Salečić, u: Antić, 2003.

od nepoznanica i kontroverzi što ih je časopis aktualizirao u hrvatskoj društvenoj i kulturnoj zbilji nakon ugasnuća *Hrvatskog tjednika* i nakon što je ostrakizam hrvatskih proljećara najavio zimski solsticij. Autentičnost Bazinina pogleda iznutra (str. 146-185) utoliko je značajnija jer su se na pozornici pojavila (neka) lica koja su strahom i jezom ispunila duše/živote svih onih koji su jednoumlju dotadašnjeg sustava pokušali suprotstaviti pluralizam sloboda, zбора i izbora. Izravnost kojom Bazinin pripovjedač iznutra govori o onome što je bilo sakriveno iza zavjesa lista za kulturu, nudi i dodatne priloge "historiji beščaćća" jednoga vremena kojemu su mnogi prinijeli žrtvu i platili visoku cijenu.

Evo nekih (od) detalja i slika koje posvjedočuju pripovjedačevu autentičnost posredovanu *imenovanjem* aktera: "U časopisnom dijelu dominirao je odranije teoretskim pristupom Stipe Šušvar kao urednik 'Naših tema', koje će mu biti odskočna daska za praktično napredovanje u hijerarhijskoj ljestvici budućeg perioda sve do sloma 'slavne' Jugovine" (...) (147).

Dragan se ni u što od tehnike novinarstva nije osobito razumio, osim u politiku. (...) Uglavnom je on koncipirao sadržaj pojedinog broja, dogovarao suradnju po cijeloj Jugi...

(...) Tomislav je bio porijeklom Srijemac, čisti filozof i komparatist, te djevica po horoskopu, isto kao i ja. Bavio se prijevodima, bio dobar i pouzdan urednik, filozofski znalac, pomalo odsudna pogleda, s tri banke starosne dobi na lekturi i korekturi u pređašnjim omladinskim časopisima....

(...) Boki je bio Srbijanac iz Beograda, što je s ponosom isticao, nastojeći zadržati akcent i način izražavanja autentičan za "prestonicu". (...)

(...) Tomo je bio arbitar za marksističke dileme... (146-156, po izboru)

Kao metafora društva u cjelini, izriječkom navedena redakcija i *imenovani* ljudi koji su je tvorili, pokazuje da su namjere izdavača i lista bile drukčije. Osim što je slobodu trebalo staviti u (ideološki i politički) represivni okvir, preko "probranih" i odabranih, ideološki pravovjernih kadrova trebalo je budno motriti da "neprijatelji" (koji nikada nisu spavali!) ne uznemire idilu socijalističkog raja, a pred svijetom ipak sačuvati obraz skrbi za kulturu i umjetnost, koja se, u vrijeme kada piše roman, dakle u "vrijeme novostečene hrvatske demokracije i novopečene populacije", jetko i sarkastično komentira pripovjedač, prometnula u žutilo medijskih senzacija i jeftina glamura po mjeri novostvorenih elita i novih gospodara!

Bazinin roman pozornost čitatelja zadržava vještima komentarima političke zbilje "začinjenim" opisima seksualnih avantura ("Sve počinje i završava u seksu."), a odvija se nizanjem događaja i dogodovština koji govore o njihovu utjecaju na njegov i na život sredine, a vremenski završava Titovom smrću, zapamćenoj kao "najveličanstveniji pogreb dvadesetog stoljeća" (303). Osim kao završetak priče o hrvatskim sedamdesetima, navedeni je događaj i poveznica s trećim dijelom Bazinine trilogije, *Hrvatske magle*.

Evo kako pripovjedač komentira navedeni događaj:

A onda je jednog dana poput bombe odjeknulo priopćenje liječničkog konzilija iz Ljubljane. Objavljeno na prvoj stranici svih novina kao prva i uokvirena vijest, priopćeno

na udarnim terminima vijesti radija i televizije – da je "drug Tito operiran" ("Zahvat izvršen na krvnim sudovima lijeve noge")!

(...) Dok sam ih čitao, shvatio sam da je na pomolu prava drama i neminovni završetak. Javljalo se također uz izvješća i vijesti s fotografijama o posjetima Titu "velikodostojnika" i rodbine, dok su ostali novinarski priloz i dalje bili uobičajeni, kao da se ništa osobita u zemlji ne događa.

I trajalo je to gotovo puna dva mjeseca. Što se kraj bližio, priopćenja su postajala sve dramatičnijim. Iz šturih se priopćenja ipak moglo mnogo toga saznati. A onda se 4.V. 1980. pojavila i rečenica: "Umro je drug Tito". (301 i dalje)

3. Treći dio, *Hrvatske magle* (2008.), opsegom veći od prva dva dijela zajedno, junaka Bazinine trilogije dovodi do hrvatskih devedesetih i do naših dana; vrijeme je to raspada bivše države i stvaranja Hrvatske, vrijeme rata i tektonskih poremećaja hrvatskoga društva, uvjetovanih promjenama ideološke paradigme i krupnih tranzicijskih i globalizacijskih procesa; vrijeme koje drugove pretvara u gospodu, a dojučerašnje moćnike u nove gospodare, a sve uz blagoslov političkih elita naviknutih na svrhovite promjene ideoloških odora. Roman je, da podsjetimo, podijeljen u tri dijela – prvi počinje s kasnim osamdesetima i padom Berlinskoga zida te urušavanjem jugoslavenske državne zajednice; drugi obuhvaća stvaranje hrvatske države, a treći razmeđe stoljeća i prvo desetljeće novoga stoljeća; konkretno od raspada starog sustava, stvaranja hrvatske države i mukotrpnog puta njezina odrastanja kad "divlji kapitalizam smjenjuje naučni socijalizam" te prvog desetljeća novoga stoljeća... Postupkom montaže i pripovjedačkog kadriranja roman, kao što je to slučaj i s prva dva dijela, vješto spaja dva dijela junakove biografije, onu privatnu/intimnu i onu društvenu/političku, koje se isprepleću i nadopunjuju na različite načine i na različitim razinama i tvore zrcalo dubljih društvenih mijena i odnosa.

Naslovom prizivajući Radićevu misao iz 1918., a sadržajnim konotacijama sugerirajući njezinu aktualnost i u vremenu koje roman oprostora, otkrivamo da su se odnosi u hrvatskom društvu promijenili; hrvatska je država stvorena, iako brojni sadržaji zbilje upućuju na urušavanje njezina identiteta i poništenje svega onoga što su generacije sanjale kao svoj (hrvatski) san. U sudaru s tranzicijskim i globalizacijskim zadatostima, brojni mitologemi nacionalne povijesti – koja je dio života glavnoga junaka – djeluju gotovo poput surogata i dokaz su da se čovjeku ne može ništa tako narugati kao vlastiti snovi. Osim na društvenom/političkom, posvemašnji se rasap događa i na osobnom planu junaka; neumitna starost mladenačke egzaltacije čini smiješnima i potrošenima; ostaje tek nostalgija i teret uspomena kojima Bazinin junak prikrađuje i hrani svakodnevicu. Gubitnik je i u osobnom životu i u politici, a razočarenje je njegovo emocionalno stanje, i dodatno potencirano procesima urušavanja nacionalnog dostojanstva i identiteta koje samu opstojnost države dovode u pitanje.

Iz sadržaja romana otkrivamo da je Bazinin junak umirovljenik, koji se baš olako i ne miri sa svojim položajem. Iz mnogih detalja vidimo da ga muči samoća (bolesna supruga mu je na moru kod prijateljice), a još više čežnja za ženom – jednom od njegovih najdubljih opsesija i strasti. Bazinin junak ne skriva da su mnoge nasjedale na njegov šarm dok se "razbacivao snagom i seksualnim umijećem osvajanja", što – priznaje nevoljko – sadašnjost čini tek "naboranom prošlosti" u kojoj je mjesta tek za nostalgije, koje svezajući i nadmoćni pripovjedač u priču ugrađuje posve

slobodnim preskakanjem s teme na temu, iz jednog vremena u drugo, od jednoga do drugog događaja, lica...

Druga dimenzija života Bazinina junaka vezana je za novine (metaforu društva) u kojima je proveo znatan dio života. Riječ je o već spomenutom *UHU*, listanje čijih stranica, kao i (*autentičnih* i *provjerljivih*) novinskih naslova biva povod za obilje često i samo sebi dostatnih asocijacija, refleksija i komentara koji čine društveno vrijeme romana. Naime, u praznini i pustoši grada, koja nagriza i stabilnije osobe od njega, listanje poštutjelih stranica ispraznu svakodnevicu junaka čini sadržajnom. S vremenske distance i mudrosti godina, stranice novina i novinski naslovi otkrivaju slojevitost vremena s kompleksima njegovih odnosa, što intimnoj priči junaka osigurava reljefan životni i egzistencijalni okvir.

Oživljavajući sav taj bremeniti teret vremena i događaja, od kojih je nekima bio sudionik a nekima tek svjedok i kroničar/bilježnik, Bazinin junak zapravo ispisuje "nestvarni izgubljeni vremeplov". Priznaje da su u maglama ideologije nestale mnoge sudbine, da je život žrtvovan ideologiji, koja je u ropotarnicu povijesti odnijela sve, pa i svoje protagoniste. Neki od njih, jetko komentira nadmoćni pripovjedač, lako su promijenili ideološki predznak, a drugi su pak na vlastitoj koži osjetili težinu povijesnih prevrata. Posebno su intrigantna i poticajna razmišljanja o kulturi, filozofiji, povijesti, erotici, navlastito o pojedincima s kojima je proveo dio života u redakciji, njihovu odnosu prema novoj državi i njezinim akterima, ali i osobna razmišljanja o hrvatskoj državi, Tuđmanu kao prvom predsjedniku, o falsificiranju povijesti, tranziciji i detuđmanizaciji, skidanju političkih odora i odjevanju novih, estradizaciji i novoj medijskoj ljevici ("I drugi 'hrabri' vitezovi komunističkog soja prigrabili su istaknute položaje u zemlji i inozemstvu ili akademske titularne funkcije kojima su prikrivali svoje pravo lice." (35)). Ne manje su poticajna kritička razmišljanja o tajkunizaciji, beskrupuloznom bogaćenju jednih ("Upravo je nevjerovatno kako su Hrvati počeli pljačkati sami sebe u vremenu kada su zapravo trebali i mogli stvoriti državu na uzorima drugih, uspješnih država, brojčano sličnih ili manjih populacija. (...) Kao iz neke duboke tame, iznikli su anonimni mračnjaci koji su sustavno koristili idealizam onih što su nakon 900 godina postojanja Hrvata na ovome tlu stvarali novu državu, iskorištavali njihovu neukost i besprimjerno se bogatili uz pomoć te iste vlasti. (...) Jer, život kojim sada živimo u toj novoj državi, postajao je necivilizacijski, prouzročio je pad svih ideala u koje su se nekada zaklinjale sve generacije hrvatskih mučenika i emigranata i koje su zatvarali, proganjali." (63)) i pauperizaciji drugih, razočarenju i pomirenosti naroda te nemoći da se što promijeni, o gradu koji sve više postaje provincijska kasaba, o smjenama kadrova po načelu podobnosti umjesto sposobnosti... dakle, o svemu što stoljetni hrvatski san pretvara u – "hrvatsku maglu", o čemu Bazinin junak reminiscira (359 i dalje).

Navedena reminiscencija nije, držim, samo opis i dijagnoza hrvatske društvene zbilje, nego (i) ključ razumijevanja sudbine glavnog junaka i njegovih dubokih psihičkih razočaranja. Naime, sve teže podnoseći stanje bezizlaza, kako sugerira razvoj romana, Bazinin se junak povlači u sebe, traži psihijatrijsku pomoć, a stvarne žene ili one iz bogatih uspomena nadomještene su virtualnima; ne nalazi izlaz iz "zamornog životarenja" i perspektive sumraka. Kao jedini izlaz nerazumijevanju svijeta oko sebe nudi se pisanje ("da napiše knjigu") kojim bi obuhvatio i sabrao

sav život i sve dojmove. Premda takva jedna knjiga može, kako priznaje, biti jedino pamflet, uostalom kakav je i karakter zbilje koja ga nadahnjuje, Bazininu junaku ne preostaje do li mirenje s postojećom situacijom, rezignacija i gorko priznanje da je "umro na vrijeme, jer je svaki daljnji život besmislen"; ili još bolje, spoznaja da postoji sadašnjost koja u Hrvatskoj funkcionira kao "prošla sadašnjost", odnosno najbolje je shvatljiva kao sadašnjost u prošlosti ili sadašnjost u budućnosti te kao odrednica za gramatičko vrijeme "buduća sadašnjost" (474).

4. Ovako tematiziran (i problematiziran) sadržaj Bazininu trilogiju nudi kao široku fresku događanja u hrvatskoj stvarnosti posljednjih pedesetak godina dvadesetoga i prvog desetljeća dvadesetprvog stoljeća. Ostvarena zanimljivim postupcima dokumentarne imaginacije s eksplicitnosti, imenovanjem, autentizacijom ("pogled iznutra") i provjerljivosti, dakako ne u istom omjeru i na isti način, u njoj je, na podlozi slučaja njegova junaka, sadržana i najdublja dijagnoza jednoga vremena u kojem je ideologija/ideologije upravljala sudbinama ljudi, mijesila njihove živote i uvjetovala njihova razočaranja, klouća, neuspjehe, poraze. Kao intelektualac koji u svijetu političkih odnosa razumijeva dublje zakonitosti, Bazinin junak na vlastitoj koži osjeća sav teret ideoloških i političkih zadataki, a one na ovim prostorima ne samo da sugeriraju povijesnu ponovljivost, nego pokazuju njihovu svemoć; do jučer protagonisti i stupovi jednog rigidnog sustava i njegovi brižni čuvari, kako sugerira knjiga, u okolnostima nastanka nove hrvatske države postaju njezini najodaniji branitelji, jedne odore zamjenjuju drugima, vješto se prilagođavajući okolnostima i potrebi novih elita. Odrađuju iste poslove, samo sada za nove gospodare!

Bazinin junak takvo stanje ponajbolje iščitava u tisku; u kontekstu trilogije, *UHO* nije samo metafora društva nego i njegovo ključno prizorište; ono je uho "koje sve čuje i poput jednog jedinog 'svevišnjeg oka' u glavi svirepog Kiklopa sve vidi, (...) koje je u svojim redovima krilo galeriju 'pitoresknih' karaktera o čijim su se međuljudskim odnosima mogle zapisati intrigantne stranice"⁵. Razotkrivajući, naime, postupkom *imenovanja* neke od istaknutijih protagonista, Bazina će na mnogim mjestima *prepoznavanjedešifriranje* nuditi kao (mogući) ključ čitanja romana, ne dovodeći *eksplicitnošću* i *izravnostima* u pitanje rječitost svojih slika. Pače, snagom bogatih asocijacija i refleksija, dokumentaristička se fikcija pretvara u poruku o pogubnosti svih ideologija, poglavito onih koje vladaju ljudima i čine ih žrtvama.

Bazinin trilogija završava inventurom, i osobnoga i društvenog života. Naime, nakon što je sabrao, promislio i prokomentirao sav prijedeni put, njegove egzaltacije i iznevjerene nade, on razočarano, rezignirano i mirno prihvaća smrt. Nakon svih osobnih i kolektivnih razočaranja i promašaja, smrt je priznanje nemoći pojedinca da učini bilo što, poglavito u vremenu u kojemu su ideologije upravljale sudbinama i pojedinca i zajednice. Na društvenom pak planu, priznanje je to da magle, one hrvatske, nisu tek povijesna reminiscencija, nego stanje svijesti društva koje (posvemašnjim) zaboravom pravda ukradenu i prodanu sadašnjost i posve neizvjesnu budućnost, ne shvaćajući – baš kao ni njegov junak – da pravo razočaranje i trijeznjenje nastupaju tek onda kada se ljudima i narodima počinju rugati njihovi snovi. A upravo Bazinine *Hrvatske magle* nude mnoštvo razloga da

⁵ Tomislav Maretić u recenziji romana.

se povjeruje kako je razočaranje ključno stanje svijesti hrvatskoga društva, jedina njegova stvarnost i – izvjesnost, i to posljednjih pedesetak godina.

5. Rasporedom činjenica od kojih je sastavljena, kažimo u zaključku, Bazinina se trilogija nudi kao bogata freska događanja hrvatskog polustoljeća, kao izdašna panoramska slika hrvatske stvarnosti navedenog vremena, kao dijagnoza njegovih bolesti i opterećenja, inventura pojedinačnih i kolektivnih nadanja, razočaranja i poraza. Pisana iz pozicije slabog junaka, intelektualca – gubitnika i u osobnom i u političkom životu, po čemu potiče usporednice s djelima novopovijesnog romana (Fabrio) – svojom "dokumentarističkom" dimenzijom s *eksplicitnošću*, *autentizacijom* ("pogled iznutra"), *imenovanjem* i *provjerljivošću* te drugim postupcima fikcionalizacije podastire sliku hrvatske zbilje u kojoj su rezignacija i razočaranje najdublje stanje svijesti, a magle, one alegorijsko-povijesne i one stvarne, dominantno iskustvo koje njezino postojanje usmjerava k poništenju i rušenju svih oblika nacionalnog i kulturnog identificiranja.

Dva su tipa *dokumentarističkog* diskursa kojima Bazina posreduje tu "rezignirajuću" hrvatsku sliku; *estetski* kojim ispisuje osobnu/privatnu priču svoga junaka, i *politički* kojim evocira i izražava njegovo društveno vrijeme i vrijeme stvarnosti. Prvim dominiraju opisi duševnih stanja i razočaranja njegova antijunaka s izdašnim opisima seksualnih avantura i ekshibicija, a drugim "dokumentarne" slike društva, njegovih odnosa i protagonista, s ideologijom kao najdubljim određenjem. A upravo je ideološko lice hrvatske stvarnosti u očistu Bazinine (dokumentarističke) naracije; svejedno je li riječ o socijalističkoj, komunističkoj ili pak onoj najnovijega doba, koju imenujemo pluralnom i demokratskom, ideologija je, bez obzira na svoj predznak i način na koji je posredovana, najdublja dimenzija Bazinine trilogije. Svojom (pogubnom) praksom, sadržajima i protagonistima ona je presudno determinirala vrijeme i život koje trilogija uokviruje. Istovremeno, svojom praksom i posljedicama ona je i bitno odredila sudbinu istaknutijih pojedinaca i cijelog naroda, dovela do rezignacije i razočaranja zbog kojih je sadašnjost razočaravajuća, a budućnost, dosljedno porukama knjige, neizvjesna – magla! Istina, takvoj poruci Bazinine trilogije može se zamjeriti da je jednostrana, nikla tek iz jednog privatnog iskustva i doživljaja vremena, kao i da ideologija nije jedino lice navedene zbilje. Koliko god to i jest, to, naravno, ne znači da su s prigovorom nestali i razlozi koji su Bazininoj (dokumentarističkoj) imaginaciji davali hranu i poticali je.

Osim po evokaciji brojnih događaja po kojima pamtimo vrijeme koje trilogija oživljava, ono što joj osigurava privlačnost jesu eksplicitnost, imenovanje stvarnih i stvarnih/izmišljenih aktera, uporaba autentičnog ideološkog rječnika, provjerljivost novinskih naslova, oglasa, citata, neskrivena aluzivnost i sl., kojima relacionira spram nekih intonacija u djelima Aralice, Brešana, Vuletića..., dakako, bez njihove umjetničke slojevitosti.

Razumljivo je da u Bazininoj trilogiji mnogi neće biti zadovoljni svojim mjestom i ulogom kakvu im je namijenio i kakvima ih je doživio, poglavito oni pojedinci kojima je na nejaka leđa stavljen značajan dio grijeha zašto su magle, one hrvatske, više povijesni usud/udes nego impresionistička spisateljska dosjetka. Riječ je o "hrvatskim katedarskim adeptima marksizma-lenjinizma iz povijesno-materijalističkog panoptikuma", ali i umovima "onečišćenima ideologijom

socrealizma" te "jugoslavenskim supranacionalistima bitno protuhrvatske velikosrpske intendiranosti" (Salečić, 2003), koji će se lako prepoznati, ali i drugima, manje ili više eksponiranima u društvenim događanjima koja tvore tkivo Bazinine trilogije, o čijoj "dokumentarnosti" govori obilje amblematskih slika i detalja osnaženih retorikom novinskih naslova i citata, priziva imena i karakterističnih događaja iz kojih na vidjelo izbija: svemoć partije i Tita, ideološko pravovjerje; radne akcije, parole i pothvati radnog naroda, bratstva i jedinstva, plenumi i partijski kongresi, stabilizacije, deklaracije, povampireni nacionalizam i uskogrudni šovinizam, partijska knjižica kao pouzdana legitimacija, vanjski i unutarnji neprijatelj, partijski sekretari i ideološka podobnost, hrvatsko proljeće i zimski solsticij, neprijatelji koji dižu glavu, Karađorđevo i ustaške riječi, pozivi na budnost, negativne pojave i promjene kursa, hrvatska šutnja i zadatci koje treba sprovesti, neprijatelji socijalizma koji ne spavaju, štafeta mladosti, Titova bolest i smrt, hrvatsko osamostaljenje i Tuđman, balvan revolucija, pobunjeni Srbi, falsificiranje povijesti i borba za bolju povijest, ljevica i desnica, emigracija i novokomponirano hrvatstvo, pretvorba i korupcija, novi bogataši, preoblačenje političkih odora, medijska i kulturna devastacija, estradizacije društvenog života, računarizacija i detuđmanizacija, pljačke i siromaštva, "tko je jamio-jamio", tajkunizacija i kutleraj, sprega kriminala i politike, izbori i razočaranja, ideološke magle i političke prašine, etiketiranja i političko diskvalificiranje, i sl.

Koliko god općenita, navedena retorika, uvijek s prepoznatljivom hrvatskom bojom i predznakom, u svijest čitatelja priziva vrijeme i aktere bez kojih Bazinina književna slika ne bi bila uvjerljiva, neovisno o činjenici koliko je u njoj dokumentarizma, a koliko je pak dograđena snagom imaginacije. Uostalom, u hrvatskoj je zbilji granica između zbilje i fikcije toliko tanka da nije svaki put lako odrediti hrani li zbilja fikciju ili fikcija zbilji "posuđuje" razloge. A upravo zahvaljujući tom "dokumentari-zmu", s postupcima koji ga posreduju i argumentiraju, o čemu je unaprijed bilo riječi, Bazinina se trilogija nudi poticajnom za razumijevanje društvenih odnosa, pa se na nju i trebaju i moraju referirati interpretacije koje će se ovim vremenom baviti. "Dokumentarizam" je prepoznatljivo svojstvo i ona dimenzija Bazinine fikcije koja ga povezuje s autorima koji tematiziraju ključne ideologeme i mitologeme navedenog vremena (Fabrio, Pavličić, Vuletić...), neovisno o činjenici što je više riječ o tematskim nego vrijednosnim usporedbama i dodirnicama.

LITERATURA

Mario Bazina, *Član*, Meandar, Zagreb, 1997.

Mario Bazina, *Pozlaćeni kavez (Knjiga o socijalizmu i seksu)*, Naklada Pavičić, PiP, Zagreb, 2003.

Mario Bazina, *Hrvatske magle*, vlastita naklada, 2008.

*

Sandra –Viktorija Antić, "Panorama seksa i ideologije", *Vjesnik*, 5. 4. 2003.

- Vladimir Biti, *Bajka i predaja, povijest i pripovijedanje*, Liber, Zagreb, 1981.
- Ivan Jindra, "Vrijeme prošlo u sadašnjem vremenu", *Hrvatsko slovo*, 25. 7. 2003.
- Alojz Majetić, tekst na koricama, u: M. Bazina, *Član*, Meandar, Zagreb, 1997.
- Tomislav Maretić, "Konture u maglama", *Republika*, br. 1, 2009.
- Krešimir Nemeć, *Pripovijedanje i refleksija*, Izdavački centar Osijek, 1988.
- Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskoga romana*, III, ŠK, Zagreb, 2003.
- Jasminka Pecotić, "Pisci i članovi (predstavljanje romana Marija Bazine *Član*)", *Vijenac*, 30. 10. 1997.
- Gajo Peleš, "Lik i ličnost ili o odnosu književne i izvanknjiževne zbilje", *UR*, 21, br. 1-3, 1977, str. 153-162.
- Robert Perišić, "Hrvatski demorealizam (M. Bazina: *Član*, Meandar, Zagreb, 1997.)", *Feral tribune*, 12. 1. 1998.
- Nenad Piskač, "Tito i Hrvati (Mario Bazina: *Pozlaćeni kavez*)", *Fokus*, br. 58, 1. 8. 2003.
- Vladimir Reinhofer, "Zakrinkana mladež (Mario Bazina: *Član*)", *Hrvatsko slovo*, br. 158, 13. 03. 1998.
- Ivan Salečić, recenzija romana *Pozlaćeni kavez*, *Republika* (DHK), br. 3, 2004., str. 113-117.
- Milivoj Solar, "Književnost i stvarnost", *Pitanja*, 2, br. 12, 1970, str. 1075-1080.
- Milivoj Solar, *Pitanje poetike*, ŠK, Zagreb, 1971.
- Milivoj Solar, *Moderna teorija romana*, Nolit, Beograd, 1979.
- Milivoj Solar, *Ideja i priča, Aspekti teorije proze*, Znanje, Zagreb, 1980.
- Milivoj Solar, *Filozofija književnosti*, SNL, Zagreb, 1985.
- Milivoj Solar, *Teorija proze*, SNL, Zagreb, 1989.
- Zdenko Škreb, Ante Stamać (uredili), *Uvod u književnost. Teorija. Metodologija*, GZH, Zagreb, 1986.
- Viktor Žmegač, *Književno stvaralaštvo i povijest društva*, SNL, Zagreb, 1976.
- Viktor Žmegač, *Povijesna poetika romana*, MH, Zagreb, 2004.

DOCUMENTARY FICTION OF MARIJO BAZINA'S ZAGREB TRILOGY

As a literary mirror of social reality, the trilogy, *Croatian fog* by Marijo Bazina offers itself as a rich fresco of the events in Croatia's last fifty or so years, as a rich panoramic picture of Croatian reality of this time, as a diagnosis of its illnesses and problems, and an inventory of individual and collective hopes, disappointments and defeats. Written from the position of a weak subject, an intellectual-loser in both his personal and political life-it presents a picture of Croatian reality in which resignation and disappointment are the deepest states of mind, and the fog – historical as well as present – is an experience which directs its existence towards the suppression of all forms of national and cultural identity.

KEY WORDS: *Tito's Relay, Croatian Spring, War of Independence, Croatian fog, documentary fiction.*